

Az egyház igaz istentiszteletéről napjaink szorongatott helyzetében

Hét tétel a Református Világközösség európai tagegyházai számára

Bevezetés

A református egyházak önértelmezése lényegileg függ össze az igaz istentisztelet kérdésével. Az igaz istentisztelet irányelveit minduntalan újra kell gondolni, mert a társadalmi, politikai és gazdasági körülmények, amelyek között az egyház él, állandóan változnak. Erre kötelez Isten Szentírásban tanúsított Igéjének hallgatása, de a reformátorok meglátásai, a református egyházak teológiai öröksége és az a tény is, hogy Jézus Krisztus egyházának formája soha nem statikus. Az egyház állandóan változásban van, amely körülményt mindig kritikai módon kell szem előtt tartania (*semper reformanda*).

Drámai változások tanúi vagyunk a világban. A visszafordíthatatlan fordulatok és féktelen katonai agresszió, a végzetes emberi és kulturális veszteségek idejét éljük. A természet rendjébe való helyrehozhatatlan beavatkozás, az energiaforrások kíméletlen kiaknázása közép- és hosszú távon veszélyeztetik együttélésünk jövőjét a bolygón. A társadalmi élet szinte valamennyi területének kiüresedése ma már nem marginális jelenség, a társadalmi igazságtalanság és a szolidaritás hiánya, valamint a szegénység és az emberi lét kiszolgáltatottságának súlyosbodása miatt kortársaink egyre nagyobb hányada kerül bizonytalan életkörülmények közé. A tekintélyelvű politikai rendszerek előretörése és a demokráciák fokozódó eróziója, illetve a demokratikus értékek iránti közömbösség terjedése olyan politikai radikalizálódáshoz és ideológiai elszigetelődésekhez vezetnek, amelyek a többrétegű válságból való kiút látszatát keltik. A politika lélegzetelállító militarizálódása a társadalmi élet kibékíthetetlen megosztottságát tükrözi. Az önérvényesítés és a konfrontáció egyre inkább kiszorítja a mérlegelő állásfoglalást és az egyetértésen alapuló érdekegyensúlyt.

Ebben a helyzetben az egyházak is mint társadalmilag befolyással bíró intézmények egyre inkább veszítenek jelentőségükből, legalábbis Európában. Egyre kevésbé várják el tőlük, hogy hozzájáruljanak az élet nagy kérdéseinek megoldásához. És az egyházi szervezeteken belül is egyre kevésbé bírnak meghatározó jelleggel azok a közösségek, amelyek az istentisztelet ünneplésében keresik a megújulás forrását. Közösségeink kevésbé merítenek már az istentiszteletek erejéből és így Isten dicsőítéséből és megszólításából, helyette megelégednek karitatív szerepükkel. Az istentiszteletre járók száma csökken, ahogyan az egyháztagoké is. Ugyanakkor növekszik az a fajta vallásosság, amely alkalmat kínál az embereknek, hogy lelki szükségleteiket az egyházak intézményes keretein kívül éljék meg.

E nyugtalanító fejlemények láttán mi, a Református Egyházak Világközösségének (REV) Európai Tanácsa feladatunknak tekintjük, hogy megszólaljunk e kérdésben és teológiailag reflektáljunk a jelenlegi helyzetre. Szeretnénk felemelni a hangunkat, hogy a jelenlegi kihívások közepette számot adjunk a bennünk élő reménységről (1Pt 3,15), hogy istentiszteletünket az Isten Igéjében hallható igazsághoz igazítsuk. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy a drámai helyzet kapcsán egyszerűen csak különböző nézeteinket osszuk meg egymással; kifejezetten teológiai bizonyosságra van szükségünk. Meggyőződésünk, hogy a református egyházak hangja csak akkor talál halló fülekre, ha keresztyén hitünk megvallásának távlatában nézünk szembe korunk kihívásaival.

A református egyházak és gyülekezetek küldetésének tekintjük, hogy saját helyükön és környezetükben felismerjék ezeket a kihívásokat, és konkrétan megnevezzék azokat. Hitünk megélésének és megvallásának e kontextualizálása, valamint reménységünkről *in tempore et in loco* keretei között való számadás a reformátori hitvallás és hitélet alapértelmezésének része. Ezért szorgalmazzuk tag-egyházainkat, hogy a jelen szöveget fordítsák le saját helyzetükre, és próbálják konkretizálni üzenetét. E szöveg lényege a helyes istentisztelet alapvető feltételeire koncentrál, amelyeket a saját körülmények horizontjában kell figyelembe venni, s mint javaslatot, mint ösztönzést kell kezelni a kérdés megfelelő konkretizálásához.

Az egyház nem a világtól elhatárolódva ünnepli istentiszteletét, de nem is az éppen uralkodó életszemlélethez való kritikátlan alkalmazkodásban. Isten Igéjére figyelve és a Szentlélek jelenlétéért fohászkodva az istentisztelet mindig óhatatlanul az éppen uralkodó és kihívást jelentő élethelyzettel való kritikus szembesülésben és szolidaritásban valósul meg. Ennek során az egyház mindig is az istentisztelet két formáját különböztette meg. Nevezetesen az egybegyűlt gyülekezet liturgikus istentiszteletét, és a mindennapokban megvalósuló istentiszteletet, az ún. élet istentiszteletét. Ez a két forma egyértelműen megkülönböztethető, de el nem választható egymástól. Összetartoznak. A liturgikus istentisztelet egyoldalú hangsúlyozása a hitnek a világtól való elfordulásához vezethet, a mindennapok istentiszteletének egyoldalú hangsúlyozása pedig az evangélium üzenetének moralizáló üzenetté nivellálását eredményezné. Mindkét istentiszteleti formának megvan a maga lényegi, belső jelentősége. Az istentiszteleteken való egyre csökkenő részvételre való tekintettel szeretnénk felidézni a liturgikus istentisztelet alapvető jellegét, amely több, mint a mindennapok jótékony megszákítása. Az istentisztelet mindig Isten segítségül hívása és Igéjének meghallása általi közös megbizonyosodás, s ily módon a közösség megerősítése. A mindennapok istentisztelete pedig rá van utalva erre a bizonyosságra, ebből nyeri különleges irányultságát és meghatározottságát. Hét összegző felismerés, hét tézis formájában szeretnénk ösztönözni, hogy az egyház hivatásának, formájának és küldetésének kérdése újból figyelmünk központjába kerüljön, mivel ezek különleges módon válnak jelenvalóvá az istentiszteleten:

1. Az istentisztelet Isten élő jelenlétében valósul meg

Az igaz istentisztelet nem egy elvont és arc nélküli Isten előtt történik, aki csak az istentiszteleten öltene alakot. Az igaz istentisztelet alapja Isten megelőző, Jézus Krisztusban megvalósult életteli hozzánk fordulása. Ebben fedti fel számunkra összetéveszthetetlenül az ő arcát, ahogy kijelentette azt választott népének, Izraelnek is Ábrahám, Izsák és Jákob Isteneként. Az istentisztelet nem egyszerűen Isten megidézése, hanem sokkal inkább az ő valóságos jelenlétének igénybe vétele. Nem mi döntünk Isten mellett; mi csak bizonyosságot teszünk a bibliai tanúságtétel alapján arról, hogy mi módon döntött Isten mellettünk. Nem az a dolgunk, hogy Isten valóságát a lehető legerősebben megmagyarázzuk, hanem az, hogy kijelentését kövessük, amivel számunkra és életkörülményeinkre nézve feltárja önmagát. Még ha jelenlétének, velünk létének bizonyossága korántsem éri el mindig a vágyott tisztánlátást, alapvetően haladja meg önismeretünk lehetőségeit. Az evangélium Istenével van dolgunk, aki saját magunk rabságából is kiszabadít. Rá vagyuk utalva mindenkor a Szentlélek élő jelenlétére, amelyért imádkozva a gyülekezet az istentiszteletre összesereglik.

2. Az istentisztelet az első parancsolat távlatában valósul meg: „Ne legyen más istened rajtam kívül!”

Az igaz istentisztelet célja Isten nevének megszentelése, és nem az, hogy igazolja Isten hasznosságát a mi vallási vágyaink és szükségleteink kielégítése számára. „Szenteltessék meg a te neved!” Az első parancsolat lényegéhez tartozik, hogy minden más isten és világnézet (ideológia) rabságából kihív bennünket, és az Isten által kezdeményezett és megvalósított szövetség szabadságába helyez minket. Isten a világ teremtőjeként jelenti ki önmagát, és e kijelentés egyúttal jelenti a világ isteni jellegének következetes tagadását és a világ profanizálását. Az első parancsolat éppúgy irányul a siker és a jólét istenítése ellen, mint a haladásba vetett hit, az identitás dicsőítése vagy a pluralizmus iránti rajongás ellen. Bárhogyan is nézzenek ki az aranyborjúk napjainkban, nem kell hódolnunk nekik, és főleg nem táncot járnunk körülöttük. Imádságban Istenhez fordulunk, hogy józanítson ki (a politikában, a gazdaságban, a társadalomban stb. tetten érhető) „kontroll nélküli hatalmak” büvöletéből és engedje, hogy megtapasztaljuk az Ő felszabadító erejét. Ebben nyilvánul meg Isten tiszteletének felforgató jellege. Ezáltal nyílik fel a szemünk a számos bálvány meglátására, amelyeknek újból és újból teret adunk, hogy pusztítást végezzenek világunkban.

3. Az istentisztelet az emberi lét szorongatottságát meghaladó reménységet ébreszt

Az igaz istentisztelet Isten jelenvalóságára vonatkozó ígéretéből él, amely szerint Isten nem hagyja magára teremtett világát, és hű marad szövetségéhez. „És íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,20). Az igaz istentisztelet megerősíti a hitben rejlő bizalmat („mégis”) (Zsolt 73,23: „De én mindig veled leszek”), még akkor is, ha nem támaszkodhat semmilyen bizonyítható tapasztalatra. Ezt az egzisztenciális feszültséget érzékelve teret ad a panasznak is,

mert Isten meghallgatja népe panaszkodását (2Móz 3,7). A keresztény hitvallás és a látható dolgoknak ellentmondó reménység lényege, hogy Isten „nem szunnyad és nem alszik” (Zsolt 121,4). Ennek az istentiszteleteinken megerősített reménységnek a bizonyossága nélkül minden Istenre való hivatkozásunk légüres térbe kerül. Viszont egyedül éppen ez a bátorító reménység menthet meg a kétségbeesés okozta szorongástól és elkeseredéstől. Továbbra is Isten Jézus Krisztus feltámadásában megvalósuló különös kijelentése az, amely megszabadít attól a kétségbeesett igyekezettől, hogy saját erőből próbáljunk értelmes magyarázatot adni a világ történéseire, ugyanakkor leleplezi démoni összefonódásainkat e világ életellenes erőivel, és lehetővé teszi, hogy Isten velünk való megbékéléséből éljünk, kiszabadítva ez által az Istentől való eltávolodás és Istennel való ellenségeskedés állapotából.

4. Az istentisztelet szembeszáll a halál hatalmával

Az igaz istentisztelet töretlen elutasítása annak, ahogy a halál a valóság végső tekintélyeként állítja be önmagát. Az istentisztelet a Feltámadott jelenlétének bizonyosságában valósul meg, akin a halálnak már nincs hatalma. Ezzel ellentmond a halál által megidézett hatalmak autoritásának, még akkor is, ha azok még mindig (korántsem siker nélkül) igyekeznek hatalmukba keríteni bennünket. Még mindig egy olyan világban élünk, ahol a halál hatalmi megnyilvánulásai megpróbálják magukat végső tekintélyként feltüntetni, ám a hit megvallása arra a tényre hivatkozik, hogy minket már az élet hordoz. A halál valóságát megidéző középkori figyelemzetésnél („Az élet közepette is a halál vesz körül bennünket”) erősebb a reformátorok fordított kijelentése: „A halál közepette az élet vesz körül bennünket”. A számtalan és talán jogos panasz mellett minden okunk megvan tehát arra, hogy még kedvezőtlen körülmények között se mondjunk le semmiképpen sem az örvendezés bátorító erejéről, miszerint a „gazdátlan hatalmak” (*fékezett erők – Karl Barth*) számára Isten ereje szab határt, és azok végül is csak látszatvalóságnak bizonyulnak. Az igaz istentisztelet alapvetően azt a bizonyosságot jeleníti meg, hogy az ember nem nyugodhat bele abba, hogy a halálé az utolsó szó. A látszólag alternatíva nélkül maradt hamis kényszerhelyzetekkel szemben kell megjeleníteni az igazi alternatívát: az emberiesség feltétlen felelősségét az élethelyzeteink alakításában. A világ problémáival, válságaival és igazságtalanságaival szemben a „radikálisan más lehetőségének” örömhíre nemcsak hogy feltárul számunkra, hanem olyan valós lehetőségnek bizonyul, amelynek a Szentlélek erejét segítségül hívva elébe is siethetünk, akár saját konkrét élethelyzeteink összefüggéseiben is. A Szentlélekért való könyörgés felforgató ereje nem más, mint magának az evangéliumnak az ereje. Az igaz istentisztelet lényegénél fogva nem szolgálhatja ki a halál hatalma iránt elkötelezett életellenes erőket, ehelyett az élet pártján áll a halál hatlamaskodásával szemben. Ez az a központi és döntő bizonyosság, amely a Jézus Krisztus feltámadásába vetett hitben feltárul.

5. Az istentisztelet Isten országának aktív váradalmára ösztönöz

Az igaz istentisztelet az Isten országa eljövételének reménységében valósul meg, amely szembeszáll a világot sújtó nyomorúsággal és erőszakkal, és így azokkal a hatalmakkal és erőkkal is, amelyek még mindig, nem ritkán drámai hatékonysággal, Isten országa eljövételének útjában állnak. Nem a mi dolgunk, hogy létrehozzuk Isten országát, de vallástételünkkel és cselekedeteinkkel nem is tartóztathatjuk fel Isten országának reménységét. Sokkal inkább abból kell mérítenünk életünk meghatározó erejét. Annak megvallása, hogy Isten országa már elközelgett, arra bátorít, hogy körültekintően és tudatosan helyet adjunk annak az életünkben. Isten országának realiztikus, egyben tevékeny reménysége nem számúzhető valamely túlvilági valóságba, nem lokalizálható csak az eszkatonra, vagy az idők végezetére. Amikor Isten országának eljövételéért imádkozunk, Isten ígéréteiben bízunk. Ez a bizalom szemben áll mind a meneküléssel, mind pedig a rezignációval, és etikai útmutatást jelent az Isten igaz uralmába vetett élő reménységre, és a tanúságtételnek megfelelő elkötelezettségre, szemben az életkörülményeinket erodáló „gazdátlan hatalmak” uralmával.

6. Az istentisztelet képessé tesz a valóság józan észlelésére és annak életet szolgáló alakítására

Az igaz istentisztelet „okos istentisztelet” (Róm 12,1) egy olyan világban, amely, miközben szeret magabiztosan hivatkozni az értelemre, szüntelenül kétes vagy akár nagyon veszélyes vállalkozások szolgálatába állítja azt, amelyekkel az ember önféjűségében végül is egy új világ teremtőjeként próbálja feltüntetni magát. Az értelem önmagában nem ártatlan erő, mert mindig bizonyos prioritások és érdekek szolgálatában áll, amelyek korántsem mindig az életet szolgáló távlatokat követik. Bizonytalán éppen figyelemre méltó lehetőségei miatt az ész újra és újra rendkívül csábítóan bizonyult, amikor partikuláris lehetőségeknek szentelte magát, és eközben szem elől tévesztette a nagy egészet, illetve összefüggéseket. Hogy mi tényleges és mit nevezünk valóságnak sem nem magától értetődő, sem pedig nem is tudhatjuk meg magunkban, mert sem az adott körülmények nem árulják el, hogy mi végre vannak, sem az értelem önmagától nem rendelkezik megfelelő ismerettel. A valóság minden értelmezése egy a jelenségeket magukat meghaladó feltételezést követ, amit csak hinni lehet, akár kétségek között, akár bizonyossággal. A valóság kérdését döntően nem az értelmünk tárja fel, hanem azt csak egy hitvallásban (Credo) válaszolhatjuk meg, amivel az általunk érzékelt egyes körülményeknek meghatározottságot és perspektívát tulajdonítunk. A lényeg abban van, hogy az értelem ne szolgáljon ideológiákat, és ne kövessen illúziókat, amelyekkel az ember önmagát az őt körülvevő valóság teremtőjeként igyekszik beállítani, ahogyan ezt Bábel tornyának nagyszabású elbeszélésében olvassuk (1Móz 11,1–9). Bár már megannyiszor összeomlott, pusztítást hozva magával, amint azt az emberek által okozott történelmi katasztrófák bizonyítják, a bábéli toronyépítés nyilvánvalóan továbbra is vonzó projekt marad. Csak abban reménykedhetünk, hogy építése leáll, mielőtt pusztító összeomlása bekövetkezne. Az „okos

istentiszteletet” nem csalják meg az instrumentális ész lehetőségei, amellyel az ember önállósulási kísérleteit megvalósítja, hanem az első parancsolat fényében józansággal leplezi le a világ bálványait és csábításait, és az értelmet az Isten kijelentésére adott válasz távlatába helyezi – annak a kijelentésnek, amely az Ő teremtése iránti odaadását, szövetségéhez való hűségét, valamint életet igénylő akaratát tükrözi.

7. Az istentisztelet Isten emberekkel való megbékéléséről tesz bizonyítást és megbékélés szolgálatába állít

Az igaz istentisztelet mindig az Isten és az ember közötti, az Isten által kezdeményezett megbékélés jegyében zajlik. A szövetségéhez hű Isten szabad inkluzivitásával összhangban az istentiszteletet nem kizárólagosságban és elhatárolódásban ünnepeľjük, hanem azt mindig a kortársainkkal való szolidaritásként kell értelmezni. A szeretet kettős parancsolatában, amely már ószövetségi hagyományból ered (3Móz 19,18), az első parancsolat elválaszthatatlanul összekapcsolódik a felebarát szeretetének parancsolatával (Mk 12,28). Ahogy Isten kiengesztelődése szembeszáll hűtlenségünk és istentelenségünk pusztító következményeivel, úgy a gyülekezet kortársakkal vállalt szolidaritása sem korlátozódhat azokra, akikről feltételezzük a jó akaratot. A gyülekezet alapvetően nem vehet részt a szakadékok és ellentétek elmélyítésében és megszilárdításában, és óvakodnia kell azoktól az eszközöktől is, amelyekkel ezeket a romboló feszültségeket táplálják, mint amilyen az információs szelekció és a polarizáció. Jézus Krisztus gyülekezete itt egy alapvetően más utat fog szem előtt tartani, amely nem engedi, hogy a pillanatnyi hangulat és érdek határozza meg – például a békeetika szempontjait – hanem éppen ott kell a megbékélést határozottan képviselnie, ahol a körülmények megkérdőjelezzik azt. A gyülekezet alapvetően olyan életkörülmények megvalósításán kell, hogy munkálkodjon, amelyek lehetővé teszik az illő háládatosságot Isten szabad kegyelméért, és így józan távolságot tud tartani minden politikai rendszerideológiával szemben. Az, hogy az egyházak képesek-e kivenni részüket a világ és az emberi társadalom valóban szabadságot teremtő formálásában, attól függ, hogy mennyire képesek hálásan és szabadon élni Krisztus lelki ajándékaival, mernek-e bízni a Szentlélek újjáteremtő erejében, és képesek leszne-e ráhagyatkozni Isten országának erejére, az Istentől kért és remélt „Shalom” ígéretére, amely már ma is utat mutat a hit megvallásához és cselekedeteihez.

Az egyházak, még ha a Krisztusban ajándékozott szabadságuknál fogva sikerül is (még ha csak részint is) a világesemények dinamikájának irracionális örületével szemben hathatósan képviseljék a józan ész kritikáját és a következetesen emberközpontú tárgyilagosság hangját, továbbra is mindenestül bűnbocsánatra szorulnak. De talán ez által – legalább haloványan – fel tudják villantani a tény, hogy az egyház ugyan a világban él, mégsem egyszerűen csak a világból való. A józan éberségre való buzdításukkal a tartós reménység jelévé válhatnak. Az igaz istentisztelet az Isten megbékélésének távlatában élt élet melletti szabad és egyben

Az egyház igaz istentiszteletéről napjaink szorongatott helyzetében

határozott hitvallásban ismerkszik meg a világban – mind a liturgikus ünneplésben, mind pedig a mindennapokban. Az pedig, hogy a „Biblia és az újság” (vagyis a napi hírek) összetartoznak, Isten segítségül hívásában, különösen a közbenjáró imádságban bír jelentőséggel, amikor a ránk nehezedő kihívások túlnőnek rajtunk és fájdalmas kétségbeesésbe taszítanak bennünket. Még ha tehetetlennek is érezzük magunkat, nem vagyunk egyedül.

*Készítette a Református Egyházak Világközössége Európai Tanácsának (WCRC Europe) teológia munkabizottsága (Martina Wasserloos-Strunk elnök/Mönchengaldbach; Karin van der Broeke/Utrecht; Margit Ernst-Habib/Saarbrücken; Fazakas Sándor/Debrecen; Fulvio Ferrario/Róma; Ódor Balázs/Budapest; Michael Weinrich/Paderborn).
(fordította Ódor Balázs)*